

Загальнотеоретичні аспекти забезпечення передбачуваності судових рішень

Р. Гринюк

професор кафедри конституційного, міжнародного і кримінального права
Донецького національного університету імені Василя Стуса,
доктор юридичних наук, професор

П. Комар

суддя Вінницького окружного адміністративного суду

У статті висвітлено питання, що здаються перспективними з точки зору можливості їхнього впливу на суспільну довіру до судової влади та утвердження верховенства права. Автори стверджують, що наразі стан українського законодавства не відповідає принципу правової визначеності, зокрема через недотримання правил юридичної техніки, недостатнє використання юридичної герменевтики як наукової методології дослідження юридичних текстів за умови відсутності офіційного тлумачення законів України Конституційним Судом України. З метою покращення ситуації, що склалася, здійснено загальнотеоретичний аналіз засобів забезпечення передбачуваності судових рішень такими інструментами, як удосконалення юридичної техніки й уточнення правил і процедур офіційного тлумачення законів.

Ключові слова: єдність судової практики, розумна передбачуваність судових рішень, юридична техніка, офіційне тлумачення, автентичне тлумачення.

Конституція України проголошує Україну правовою державою, в якій права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Утвердження та забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Венеційська Комісія свого часу дала високу оцінку Конституції України як документа в цілому за те, що в її тексті «добре втілено принципи верховенства права». До «важливих принципів верховенства права» було віднесено окремі положення розділу VIII «Правосуддя», зокрема, стосовно того, що правосуддя здійснюється виключно судами (стаття 124), а також щодо незалежності й недоторканності суддів (стаття 126).

Водночас у Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки, затвердженій Указом Президента України від 20 травня 2015 року № 276/2015, було зазначено, що на момент її прийняття система правосуддя не виконувала поставлених перед нею завдань на належному рівні¹. Серед основних чинників такої ситуації в документі названо «збереження факторів залежності суддів від виконавчої та законодавчої гілок влади, недостат-

---

¹ Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки : Указ Президента України від 20 травня 2015 року. *Офіційний вісник України*. 2015. № 41. Ст. 1267. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276/2015#Text>.

ній рівень єдності та послідовності судової практики, низький рівень довіри до судової системи взагалі і до суддів зокрема».

Стратегія передбачала, зокрема, що «судова система України та суміжні правові інститути працюватимуть, керуючись принципом верховенства права, ефективно, продуктивно та скоординовано, стануть підзвітними громадянам України, вільними від будь-якого політичного впливу та відповідатимуть стандартам і передовим практикам Європейського Союзу». Сьогодні ми мусимо визнати, що на тлі безсумнівних позитивних зрушень у напрямі мети аналізованої стратегії (не в останню чергу завдяки конституційній реформі 2016 року щодо правосуддя) низка проблемних питань у цій сфері все ще актуальна.

Окрім суто законодавчих недоліків, нюансів очищення судової влади та якісного добору представників суддівського корпусу, питань балансу між незалежністю судової влади й, так би мовити, її підзвітністю громадянському суспільству, компромісу між конституційними елементами правового статусу суддів та вимогами європейської спільноти (зокрема, йдеться про Рішення Конституційного Суду України від 27 жовтня 2020 року № 13-р/2020), існує й інший бік проблеми ефективності судової влади в Україні. Це низький рівень довіри громадськості до судів і невисока громадська думка стосовно справедливості та правосуддя¹. Існує прислів'я, що «риба гниє з голови»², яке екстраполюють на державну владу як на ту саму проблемну голову. Натомість український досвід побудови громадянського суспільства й конституційної правової держави демонструє, що, оперуючи метафорами професора П. Преображенського, насправді «розруха в головах» кожного з нас — членів суспільства.

Як зазначає академік НАПрН України Н. Оніщенко, сучасне українське суспільство характеризується багатьма суперечностями, серед яких — прийняття значної кількості нормативно-правових актів, і, водночас, поширенням тотального правового нігілізму. «Одним з відправних моментів тут виступає зневажливе, високомірне, скептичне сприйняття права, оцінка його не як базової, фундаментальної ідеї, а як другорядного явища в загальній шкалі людських цінностей, що, у свою чергу, характеризує міру цивілізованості суспільства, стан його духу, світогляду, соціальних почуттів, звичок, — зазначає вчена, — стійка недовіра у високе призначення, потенціал, універсальність, можливості і, навіть, необхідність права — такий морально-психологічний генезис цього феномену»³. Отже, ситуація потребує впливу всього доступного інструментарію для її виправлення й покращення. З цього ракурсу наукові доробки, присвячені правосвідомості, правовій культурі, правовій психології, переслідують спільну мету створення «родючого ґрунту» для реформування й оновлення правової системи в цілому та «розквіту» верховенства права, концепція якого не може бути виключно «нав'язана зверху», а потребує обізнаності кожної людини у праві.

¹ Висновок Консультативної ради європейських суддів № 20 (2107). URL: http://www.vru.gov.ua/content/file/%D0%92%D0%B8%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%BA_%D0%A%D0%A0%D0%84%D0%A1_20.pdf.

² Марчук Л. Риба гниє з голови, а чистити її треба з хвоста. *Віче*. 2014. № 7. С. 45.

³ Оніщенко Н. Обізнаність в праві: деякі підходи до визначення. *Держава і право*. Серія: Юридичні науки. 2017. Вип. 75. С. 7.

Окреслена тематика є настільки комплексною, що очевидною виявляється неможливість охопити усі її аспекти в межах даного дослідження. Отже, не намагаючись досягнути неосяжне тут і зараз, варто запропонувати до обговорення у колі представників правничої громадськості декілька аспектів, що здаються перспективними з точки зору можливості їхнього впливу на суспільну довіру до судової влади.

Це змушує авторів обмежитися лише деякими питаннями, які є максимально перспективними для досягнення мети дослідження та найбільше претендують на наукову новизну, а саме загальнотеоретичний аналіз засобів забезпечення передбачуваності судових рішень такими інструментами, як удосконалення юридичної техніки й уточнення правил і процедур офіційного тлумачення законів.

Доктринальне підґрунтя поточного дослідження склали роботи М. Козюбри, М. Матузова, Н. Оніщенко, І. Сліденка, М. Цвіка, В. Шишкіна. Юридичну техніку ґрунтовно вивчали Н. Артикуца та І. Биля-Сабадаш. Тлумачення в праві у своїх працях досліджували відомі фахівці, зокрема С. Алексєєв, А. Венгеров, А. Заєць, М. Оніщук, О. Скакун, Ю. Тодика.

У Висновку № 20, підготовленому Консультативною радою європейських суддів (КРЕС), йшлося, зокрема, про те, що «неодноразове ухвалення судових рішень, які суперечать одне одному, може створити ситуацію юридичної невизначеності, що спричинить зменшення довіри до судової системи, тоді як ця довіра є важливим елементом держави, що керується принципом верховенства права».

Конституційний Суд України у Рішенні від 29 червня 2010 року одним із елементів верховенства права називає принцип правової визначеності¹. З аналізу ще одного Рішення Конституційного Суду України від 22 вересня 2005 року можна зробити спробу сформулювати поняття вказаного принципу як вимоги визначеності, ясності і недвозначності правової норми, що дозволяє забезпечити її однакове застосування й виключає необмеженість трактування у правозастосовній практиці, яке б неминуче призводило до сваволі (абзац другий підпункту 5.4 пункту 5 мотивувальної частини)².

Європейський суд з прав людини також неодноразово звертав увагу на недосконалість чинного законодавства України і необхідність дотримання принципу правової визначеності. Так, у рішенні від 6 листопада 2008 року у справі «Слоєв проти України» Суд вказав, що практика, яка виникла у зв'язку із законодавчою прогалиною, сама по собі суперечить принципу юридичної визначеності, який імплікований Конвенцією і який становить один із основних елементів верховенства права³.

¹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу восьмого пункту 5 частини першої статті 11 Закону України «Про міліцію» від 29 червня 2010 року № 17-рп/2010. *Офіційний вісник України*. 2010. № 52. Ст. 1746.

² Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 92, пункту 6 розділу X «Перехідні положення» Земельного кодексу України (справа про постійне користування земельними ділянками) від 22 вересня 2005 року № 5-рп/2005. *Офіційний вісник України*. 2005. № 39. Ст. 2490.

³ Слоєв проти України (Заява № 17283/02) : рішення Європейського суду з прав людини від 6 листопада 2008 року. URL: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1014.6439.0>.

Отже, неухильне дотримання принципу верховенства права, зокрема принципу правової визначеності та вимог щодо єдності судової практики, розумної передбачуваності судових рішень, слугуватиме зміцненню авторитету судової влади та відновленню довіри до системи правосуддя, що, зі свого боку, сприятиме «пануванню права у суспільстві», гарантуватиме кожному право на справедливий суд, допомагатиме підвищенню правосвідомості суспільства. Певною мірою, це замкнене коло, адже «утвердженню верховенства права має слугувати дотримання принципу верховенства права», але усвідомлюючи це, здається реальним дане коло розімкнути й перетворити на алгоритм, послідовність певних кроків і реформ, більшість з яких мають бути спрямовані на реформування саме судової системи.

Правова визначеність та юридична техніка. Окрім «розтиражованої» (абсолютно заслужено) науковою спільнотою проблематики забезпечення єдності судової практики, варто порушити тему якості законодавства й дотримання правил юридичної техніки (наразі йдеться про нормопроектувальну техніку).

І. Биля-Сабадаш стверджує, що «від рівня досконалості створення і реалізації нормативно-правових актів значною мірою залежить ефективність правового регулювання в цілому»¹.

Методичні рекомендації щодо оформлення проєктів законів, розміщені на порталі Верховної Ради України, звертають увагу на мову закону, але дуже стисло. Розділ «Мова та термінологія законопроекта» лише рекомендує «стисле викладення проєкту простою літературною мовою, по можливості, короткими фразами», а також рекомендує уникати фраз із багатьма підрядними реченнями та звертає увагу на точність термінології².

Що ми маємо на практиці? Нормативно-правові акти, які є обов'язковими до виконання усіма членами суспільства, часто пишуться занадто формалізованою специфічною мовою, з переважанням складнопідрядних речень та різноманітних зворотів, не рідкістю є і порушення правил лексики, пунктуації, що призводить до варіативності розуміння змісту правових приписів, особливо серед осіб без юридичної освіти. Отже, пересічний громадянин, прочитавши та зрозумівши «по-своєму» норму права, передбачувано очікує на конкретне рішення, а натомість отримує подекуди зовсім протилежний результат. Ні рівня правосвідомості, ні рівня довіри до судової влади це не підвищує.

Погоджується із цим Н. Артикуца, зазначаючи, що «ігнорування правил законодавчої техніки, законів законодавчого стилю, недотримання елементарної логіки викладу, неузгодженість термінології та суперечливість правових норм у законодавчих актах не тільки негативно впливають на виконання вміщених у них правових приписів, а й формують зневагу до „букви закону“ і навіть правовий нігілізм»³.

¹ Биля-Сабадаш І. Юридична техніка як різноаспектна категорія. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2008. № 16. С. 38.

² Правила оформлення проєктів законів та основні вимоги законодавчої техніки (Методичні рекомендації). Вид. 5-те, виправл. та допов. / М. О. Теплюк, А. І. Гурківська, В. П. Крижанівський. Київ : [ФОП Москаленко О.М.], 2018. С. 18.

³ Артикуца Н. Культура правотворчості і мова. *Наукові записки НаУКМА*. 2008. Т. 77. С. 46.

Як приклад можна розглянути пункт 21.11 Правил дорожнього руху: «Забороняється перевозити дітей, зріст яких менше 145 см або тих, що не досягли 12-річного віку, — у транспортних засобах, обладнаних ременями безпеки, без використання спеціальних засобів, що дають змогу пристебнути дитину за допомогою ременів безпеки, передбачених конструкцією цього транспортного засобу». Ця правова норма настільки невдало сформульована, що тільки здоровий глузд дозволяє відкинути таке її тлумачення, що взагалі заборонено перевозити дітей у транспорті, обладнаному ременями безпеки. Одразу виникає інше запитання: чи є використання спеціальних засобів перевезення дітей не обов'язковим у транспорті без ременів безпеки? Врешті-решт, відкинувши і таке тлумачення з точки зору його неспівмірності з метою нормотворця забезпечити безпеку дітей, стикаємося із третім нюансом. Відсутність дефініції «спеціальний засіб для перевезення дітей» дозволяє окремим публічним особам поширювати своє розуміння аналізованого правила: спеціальним засобом перевезення дітей в автотранспорті може бути не тільки спеціальне дитяче автокрісло, автолюлька або бустер, а будь-що, аж до пінопласту, на якому сидітиме дитина.

Інший приклад невдалого формулювання норми права — намагання охопити низку питань в одному реченні. Так, стаття 2 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» проголошує: «Місцеве самоврядування в Україні — це гарантоване державою право та реальна здатність територіальної громади — жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста — самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України». Що хотів сказати законодавець: 1) держава підтримує та гарантує місцеве самоврядування; 2) місцеве самоврядування — це не декларація і не формальний принцип, а реальна здатність її первинного суб'єкта (громади) вирішувати питання місцевого значення; 3) територіальна громада є сукупністю жителів села, селища міста або їх добровільного об'єднання; 4) існують форми як безпосередньої, так і представницької демократії на місцях. До речі, формулювання «дефініції всередині дефініції» (йдеться про визначення територіальної громади, фактично продубльоване з Конституції України) припускає добровільне об'єднання територіальних громад лише сіл, але не селищ та міст, проте законодавча практика щодо децентралізації влади зафіксувала інший підхід.

Окремо варто зазначити про необхідність поміркованого використання неологізмів та запозичених слів у нормативно-правових актах. Наприклад, термін «діджиталізація», вживаний у Положенні про Міжвідомчу координаційну комісію з питань регіонального розвитку, що здається складним для сприйняття, можна замінити більш зрозумілими словосполученнями «цифрова трансформація», «використання цифрових технологій».

Лінгвістичний моніторинг україномовних законодавчих текстів (закони та інші нормативно-правові акти, законопроекти), здійснений у Центрі інноваційних методик правничої освіти Національного університету «Києво-Могилянська академія», виявив низку вад і недоліків сучасної текстової бази українського законодавства: термінологічні розбіжності, суперечності, колізії у нормативно-правових актах, помилки та мовностилістичні огріхи¹.

¹ Артикуца Н. Культура правотворчості і мова. *Наукові записки НаУКМА*. 2008. Т. 77. С. 46.

Основними мовностильовими вимогами до законодавчого тексту є: офіційність, точність, зрозумілість, стислість, стандартизованість, нормативність, логічність, стилістична однорідність, емоційно-експресивна нейтральність, відсутність індивідуально-авторських рис. Досконале мовне втілення нормативного акта надає волі законодавця цілісності, завершеності форми, забезпечуючи його загальнодоступність, прозорість, максимальну зручність тлумачення і застосування¹.

Варто нагадати, що юридична техніка не охоплюється лише нормотворчим її різновидом. Удосконалення потребує і техніка правозастосувальних та інтерпретаційних актів. Пропонуємо згадати Рішення Конституційного Суду України від 15 березня 2016 року у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо офіційного тлумачення положення «на наступній черговій сесії Верховної Ради України», яке міститься у статті 155 Конституції України.

Норма права, тлумачення якої викликало сумніви у народних депутатів, сформульована так: «Законопроект про внесення змін до Конституції України, крім розділу I „Загальні засади“, розділу III „Вибори. Референдум“ і розділу XIII „Внесення змін до Конституції України“, попередньо схвалений більшістю від конституційного складу Верховної Ради України, вважається прийнятим, якщо на наступній черговій сесії Верховної Ради України за нього проголосувало не менш як дві третини від конституційного складу Верховної Ради України». Суб'єкт права на конституційне подання поставив достатньо просте запитання, самостійно сформулювавши можливі варіанти тлумачення конституційної норми: «законопроект про внесення змін до Конституції України може бути прийнятий лише на безпосередньо наступній (за номером) сесії Верховної Ради України після сесії, на якій такий законопроект попередньо схвалений; чи прийняття законопроекту можливо на будь-якій наступній сесії (що має місце пізніше за часом) після сесії, на якій відбулося попереднє схвалення такого законопроекту».

Тлумачення вийшло дещо неочікуваним: «положення „на наступній черговій сесії Верховної Ради України“, застосоване у статті 155 Конституції України відповідно до її цілей, у взаємозв'язку з положеннями частини другої статті 8, частини першої статті 82, частин першої, другої, п'ятої статті 83, частини другої статті 84, частини першої статті 158 Основного Закону України необхідно розуміти так, що наступною черговою сесією Верховної Ради України є чергова сесія парламенту, яка має відбутися відповідно до положень розділу XIII „Внесення змін до Конституції України“ Основного Закону України та Регламенту Верховної Ради України і на якій законопроект про внесення змін до Конституції України, попередньо схвалений більшістю від конституційного складу Верховної Ради України, вважатиметься прийнятим як закон, якщо за нього проголосує не менш як дві третини від конституційного складу Верховної Ради України». Чи вдалося Конституційному Суду України прояснити питання? Здається, коментарі зайві.

Певною даністю офіційному та науковому стилю стали надлишкові ускладнення тексту доктринальних джерел, що іноді неминуче викликає запитання: чи не є це засобом приховати відсутність бодай якоїсь цінності документа? І законодавство, і доктрина, і практика мають йти пліч-о-пліч на шляху наближення доктринальної думки до правової реальності.

¹ Артикуца Н. Культура правотворчості і мова. *Наукові записки НаУКМА*. 2008. Т. 77. С. 48–49.

Отже, варто удосконалити «мову законодавця» (шляхом вдосконалення логіко-мовної форми вираження законодавчих приписів), а також, враховуючи скасування повноваження Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення законів України, запровадити їх автентичне тлумачення.

Автентичне тлумачення законів України. Перехідні положення Конституції України містять пункт 6, що передбачає: «До створення Конституційного Суду України тлумачення законів здійснює Верховна Рада України».

Загальновідомими є деякі особливості процесу прийняття українського основоположного акта, коли наслідками поспіху стали певні внутрішні неузгодженості, недоліки низки статей, прогалини або, так би мовити, «втрачені норми». Як приклад останнього явища можна згадати відсутність у статті 103 Конституції України вимоги до кандидатів у Президенти України щодо невиборності через наявність судимості, яка у подальшому призвела до визнання відповідного припису Закону України «Про вибори Президента України» неконституційним. Видається очевидним, що за наявності відповідної вимоги стосовно кандидатів у народні депутати (стаття 76 Конституції України) невключення аналогічного застереження щодо правового статусу глави держави відбулося через банальну забудькуватість. Проте незважаючи на недосконалість першої редакції Основного Закону, його розробники перейнялися питанням суб'єктів офіційного тлумачення законів. Це свідчить про його важливість, адже створення Конституційного Суду України було заплановано невдовзі — протягом трьох місяців після набрання чинності Конституцією України. Але навіть на цей незначний проміжок часу конституцієдавці визначили тимчасового «виконувача обов'язків» суб'єкта офіційного тлумачення законів. Зараз маємо ситуацію, коли з моменту запровадження конституційної реформи у сфері правосуддя 2016 року вже п'ятий рік поспіль офіційне тлумачення законів України не здійснюється взагалі.

Згідно зі статтею 21 Закону України «Про комітети Верховної Ради України» комітети з питань, віднесених до предметів їх відання, мають право надавати роз'яснення щодо застосування положень законів України. Такі роз'яснення не мають статусу офіційного тлумачення.

Варто з'ясувати, чи є така практика прийнятною. Чи достатньо інституту конституційної скарги, результатом запровадження якого фактично і стало виключення офіційного тлумачення законів з переліку повноважень Конституційного Суду України? Чи існують альтернативні варіанти суб'єктного складу органів, що можуть здійснювати офіційне тлумачення законів? Розпочати аналіз доцільно із загальнотеоретичних аспектів тлумачення правових норм.

Як зазначає М. Оніщук, недоліки законодавчої техніки, що трапляються інколи у правозастосовній практиці, породжують юридичні колізії, що сприяє виникненню необхідності у тлумаченні правових норм¹. Погоджується із цим М. Матузов, який на перше місце в питанні ефективності вирішення юридичних колізій ставить саме тлумачення².

¹ Оніщук М. Колізії у законодавстві України: причини та шляхи подолання. *Правова держава*. 1996. Вип. 7. С. 99.

² Матузов Н. Коллизия в праве: причины, виды и способы разрешения. *Правоведение*. 2000. № 5. С. 238.

С. Алексеев слушно зауважив, що «юридичне тлумачення — це, висловлюючись мовою філософії, один із видів пізнання, тобто складного процесу розумової діяльності, в результаті якого відбувається перехід від незнання до знання, відтворюється дійсність, істинна картина об'єктивного світу»¹.

Теорія тлумачення виникла ще у давньогрецькій юриспруденції за назвою «герменевтика» («мистецтво тлумачення»). На сьогодні юридична герменевтика існує як галузь знань філософії права. Іноді тлумачення норми не є складним, але в багатьох випадках ця процедура вимагає високого професіоналізму, знань не тільки в певній галузі права, а й формальної логіки, філософії, теорії права, мовознавства та історії. Стосовно історії, здається, подекуди просто необхідно озирнутися назад, щоб встановити, яку мету переслідував законодавець, ухвалюючи закон.

Наприклад, відповідно до частин першої, другої статті 15 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб» прийом дітей до *виховних, навчальних, оздоровчих та інших дитячих закладів* проводиться за наявності відповідної довідки закладу охорони здоров'я, в якому дитина перебуває під медичним наглядом. Дітям, які не отримали профілактичних щеплень згідно з календарем щеплень, *відвідування дитячого закладу не дозволяється*. Ця норма є імперативною, отже, за відсутності так званого медичного відводу від вакцинації дитині без проведення щеплень довідка не видається.

Таким чином, законодавець визначив наявність профілактичних щеплень умовою доступу до «виховних, навчальних, оздоровчих та інших дитячих закладів». Проте існує думка, що вищенаведена норма не може бути застосована до шкіл та дитячих садків, оскільки вони є не «дитячими закладами», а «зкладами освіти». Таке буквальне тлумачення норм права здається своєрідним «чіпленням» саме за «букву закону» всупереч його «духу».

Ще з часів Давнього Риму відомий принцип: знання законів полягає не в тому, щоб триматися за їх букву, а в тому, щоб розуміти їхній зміст і значення. Отже, має переважати телеологічне тлумачення з огляду на мету, яку переслідував законодавець на момент ухвалення закону, та очікуваний результат. Для цього доцільно ознайомитися із супровідними документами, що подавалися разом із законопроектом, історією розгляду аналізованого закону, зауваженнями і пропозиціями комітетів, фракцій, глави держави на етапі промудрації тощо.

На думку Д. Михайловича, історичне тлумачення є факультативним способом, оскільки використовується лише тоді, коли для встановлення дійсного змісту нормативного припису необхідно звернутися до соціально-політичних обставин його прийняття, змісту попереднього нормативного акта та до інших відповідних «зовнішніх джерел» — альтернативних проєктів, пояснювальних записок, доповідей, виступів депутатів тощо².

У наведеному прикладі достатньо згадати, що на момент розроблення й ухвалення Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб» діяв Закон

¹ Алексеев С. Право: азбука — теория — философия: Опыт комплексного исследования. Москва, 1999. С. 129.

² Михайлович Д. Офіційне тлумачення закону : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2003. С. 9

України «Про загальну середню освіту»¹, який використовував саме терміни «навчальний заклад», «навчально-виховний заклад» тощо, а не «заклад освіти». Отже, зрозуміло, чому і до Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб» потрапили такі словосполучення. Подібні випадки застарілої термінології траплялися неодноразово (наприклад, у Законі України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» словосполучення «місцеві Ради народних депутатів», яке не зазнало змін аж до втрати цим законом чинності у 2012 році).

Цікавою є позиція Європейського суду з прав людини, який у своїх рішеннях неодноразово наголошував на тому, що будь-який закон має тлумачитися у світлі умов сьогодення, тобто в процесі тлумачення. Відповідно до духу часу має змінюватися дух закону, що тлумачиться (таке тлумачення, як відомо, називають динамічним, еволюційним або функціональним), а це не може не супроводжуватися привнесенням у зміст закону нових моментів, про наявність яких історичні конституцієдавець чи законодавець могли навіть не здогадуватися².

На думку Ю. Тодики, в процесі тлумачення зміст правових норм розкривається через знання мови, якою вони сформульовані, знання про системні зв'язки цих норм, їх походження і функціонування. Тлумачення, як будь-який процес мислення, підкоряється законам і правилам логіки, тобто кожне положення, що інтерпретується, повинно бути обґрунтованим, доведеним³.

Як справедливо стверджує О. Юхимюк, «мета тлумачення — правильне і точне розуміння та застосування закону, виявлення його сутності, яку законодавець вклав у словесне формулювання. Воно покликано протидіяти будь-яким способам відійти від змісту правових норм, протиставити „букву“ і „дух“ закону, виявити зміст того, що сформулював законодавець»⁴.

Таким чином, важливість професійного, компетентного тлумачення є очевидною, проте чи потребує наша правова система саме офіційного тлумачення? Чи не достатньо погодитись із іманентною властивістю правосуддя, застосовуючи закон, компетентно тлумачити його?

Здається, відповідь буде негативною, враховуючи сучасний рівень правосвідомості та стан формування українського суспільства як громадянського. Згадати хоча б доробок М. Козюбри, присвячений судовій правотворчості. Автор доходить висновку, що судова правотворчість не повинна йти далі, ніж це потрібно для забезпечення стабільності права. Вона має підпорядковуватися утвердженню принципу правової певності, тобто впевненості людей у тому, що їхнє правове становище залишатиметься стабільним і не буде погіршено. Звідси випливають відповідні вимоги до такої складової судової правотворчості, як тлумачення,

¹ Про загальну середню освіту : Закон України в редакції від 13 травня 1999 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/651-14/ed19990513#Text>.

² Козюбра М. Судова правотворчість: аномалія чи іманентна властивість правосуддя. *Право України*. 2016. № 10. С. 42–43.

³ Тодика Ю. Способи тлумачення конституції і законів України Конституційним Судом. *Вісник академії правових наук України*. 2001. № 2. С. 52.

⁴ Юхимюк О. Правова природа офіційного тлумачення норм права. *Актуальні питання реформування правової системи України* : зб. наук. ст. за матеріалами VIII Міжнар. наук.-практ. конф., Луцьк, 17–19 червня 2011 року. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/153577771.pdf>.

сформульовані, зокрема, у рішеннях Європейського суду з прав людини. Серед них такі:

- права і свободи людини не можуть бути обмежені шляхом тлумачення у процесі судової практики;
- тлумачення не може призводити до звуження змісту та обсягу прав і свобод, спотворювати розуміння їх сутності;
- усі сумніви, що виникають у процесі інтерпретації норм, які регулюють відносини держави і громадянина, мають тлумачитися на користь громадянина;
- усі дозволи щодо громадян необхідно тлумачити або буквально, або розширювально, проте аж ніяк не обмежувально. Обмеження дозволів — це виняткова сфера законодавця, а не суду¹.

Уже з цього стає зрозумілим, що правовий статус суду як державного органу з урахуванням принципу поділу влади неминує «робить» тлумачення закону в процесі правозастосування казуальним.

Значно «лояльніше» характеризує процес тлумачення норм права у правозастосуванні О. Юхимюк, зазначаючи, що воно є важливою складовою правозастосування і спрямовується на з'ясування за допомогою певних засобів дійсної волі законодавця, вираженої в нормах права, та її роз'яснення іншим особам. Значущість тлумачення як стадії правозастосовної діяльності проявляється у частому його використанні, і саме в правозастосуванні інтерпретація норм права отримує *офіційний зовнішній вираз* і втілюється у правозастосувальному акті. Здійснюючи тлумачення норм права, суб'єкт правозастосування не лише якісно та кваліфіковано вирішує справу, а й сприяє забезпеченню цілісного функціонування механізму правового регулювання².

Цікавим є аналіз висловлювання відомого німецького філософа права Г. Радбруха, здійснений М. Козюброю, про те, що «інтерпретатор може розуміти закон краще, ніж його творець, закон може бути мудрішим, ніж його автор — він, власне, мусить бути мудрішим, ніж його автор». Спрощенням було б вважати, що розкриття мудрості закону в процесі його тлумачення не привносить нічого нового в його розуміння, відмінне від авторського. Адже мистецтво мудрості в цьому разі якраз і передбачає нове прочитання змісту закону чи окремих його положень, без внесення відповідних поправок у його текст, з урахуванням трансформацій, що відбулися у соціальному житті й суспільній свідомості після ухвалення закону, зокрема, уявлень про справедливість, свободу, рівність та інші гуманістичні ідеали й цінності, без опори на які право є немислимим.

За словами І. Сліденка, у цивілізованому світі застосовується такий підхід до тлумачення законів: «Якщо норма для суддів незрозуміла, то роз'ясненням займається вища судова інстанція. Якщо норму ніхто не може роз'яснити, то парламент її змінює». Таким чином, на думку судді Конституційного Суду України, функція тлумачення законів після скасування відповідного повноваження Конституційного Суду України переходить до Верховного Суду. Такої самої думки дотримується і

¹ Козюбра М. Судова правотворчість: аномалія чи іманентна властивість правосуддя. *Право України*. 2016. № 10. С. 45.

² Юхимюк О. Функції правозастосовного тлумачення норм права. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. 2011. № 4. С. 94.

В. Шишкін, який наголосив, що виконувати такі обов'язки Верховний Суд зможе, розглядаючи конкретні справи. «Суд може викласти свою думку щодо норми закону. Це фактично й буде трактування»¹.

Проте у наведених прикладах вчені, найімовірніше, мали на увазі тлумачення як іманентну складову судової правотворчості, коли слідування правовим позиціям вищого судового органу є очевидною потребою держави та суспільства на шляху дотримання принципу правової визначеності й досягнення верховенства права.

Що ж стосовно наділення певного державного органу (або низки органів) повноваженням щодо офіційного тлумачення законів?

«Офіційне тлумачення норм права» — це пізнавальна за змістом та правова за формою владна організуюча діяльність уповноважених суб'єктів управлінських правовідносин, плин якої відбувається, як правило, у процедурно-процесуальному порядку, що спрямована на з'ясування та роз'яснення волі суб'єкта правотворчості або виявленої й опосередкованої ним волі громадянського суспільства, матеріалізованої у нормах права, здійснюється шляхом використання спеціально опрацьованих для цього правил і прийомів (способів тлумачення норм права) та ухвалення правоінтерпретаційного акта, що породжує передбачені законом юридичні наслідки та сприяє утвердженню правопорядку².

Офіційне тлумачення в теорії держави і права прийнято визначати як юридично обов'язкове роз'яснення правових приписів спеціально уповноваженими на це органами. Офіційне тлумачення — це своєрідна загальнообов'язкова директива про те, як правильно застосовувати певну норму. Обов'язковість офіційного тлумачення передбачає обов'язок правозастосовного органу: по-перше, шукати та вивчати акти тлумачення застосовуваних норм; по-друге, дотримуватись їх у разі розходження власних уявлень про зміст застосовуваних норм із вказівками актів офіційного тлумачення³.

Ю. Тодика писав про те, що питання можливості, правомірності та необхідності автентичного тлумачення закону було вирішено ще давньоримськими юристами, що впливає з права тлумачити закон тим, хто має право його встановлювати. Незалежно від того, отримав орган право на відповідне тлумачення за законом чи ні, правомірність здійснення ним автентичного тлумачення визнавалася завжди. Вчений вважав, що будь-який орган, який видав відповідний нормативно-правовий акт, уповноважений здійснювати його офіційне тлумачення, оскільки лише він знає, що мав на увазі, ухвалюючи дані норми. Тому Верховна Рада України має право на офіційне тлумачення (автентичне)⁴.

Аналогічної думки дотримується відомий конституціоналіст, суддя Конституційного Суду України І. Сліденко, який зазначав, що здійснюючи тлумачення

¹ Березовський Є. Функція тлумачення законів перейде до ВС. Хоча й неофіційно. *Закон і Бізнес*. 2016. № 45. URL: https://zib.com.ua/ua/126237-funkciya_tlumachennya_zakoniv_pereyde_do_vs_hocha_y_neoficiy.html.

² Сердюк І. Методологічний аналіз інтерпретацій поняття «тлумачення норм права». *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 3. С. 41–42.

³ Червонюк В. І. Теория государства и права : учебник. Москва : ИНФРА-М, 2009. С. 545.

⁴ Тодика Ю. Толкование Конституции и законов Украины: теория и практика : монография. Харьков : Факт, 2001. С. 101.

законів, судді Конституційного Суду України займалися не своєю справою. Також вчений щодо цього зауважив: «Звуження повноважень Конституційного Суду щодо тлумачення законів навіть не можна вважати таким. Адже до цього часу КС займався не властивими йому функціями. Тлумачити норми права має той, хто їх приймає або застосовує. Отже, логічно було б наділити такими суди загальної юрисдикції чи парламент».

З погляду правників-теоретиків, автентичне тлумачення законів притаманне органу, який приймає відповідні правові форми. У певних наукових колах час від часу лунають думки, що відсутність у законодавця права офіційного трактування змісту ухвалених ним законів не може позитивно впливати на правотворчу практику. М. Цвік підтримує право кожного державного органу, уповноваженого ухвалювати нормативно-правові акти, тлумачити їх¹.

Однак щодо офіційного тлумачення висловлювалися й критичні зауваження, які здебільшого зводилися до можливості надання закону зворотної сили (наприклад, М. Коркунов², В. Хвостов³). Такі побоювання, дійсно, є серйозним нюансом, який має бути врахований. Способом запобігання йому є фіксація у законодавстві правила, яке фактично діяло і стосовно рішень Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення законів (окрім випадків преюдиційності), про набуття чинності постановою Верховної Ради України, якою буде оформлено роз'яснення положень закону, з дня її прийняття.

О. Юхимюк вважає, що суб'єкт, який видав норму права, безумовно, має право на офіційне роз'яснення її дійсного змісту. Таке повноваження логічно походить із права цього суб'єкта на видання норми, що тлумачиться, бо саме він адекватно розуміє власну волю, щоб роз'яснити її дійсний зміст іншим особам. Це положення є принциповим. Інша справа, коли такий суб'єкт під виглядом офіційного роз'яснення видає нову правову норму або змінює чи доповнює її дійсний зміст. Видання нової норми, внесення змін у норму шляхом офіційного роз'яснення її дійсного змісту часто здійснюють для того, щоб надати новій або зміненій нормі зворотної дії⁴. У таких випадках надане роз'яснення не є тлумаченням і таку практику слід вважати неправомірною.

Отже, здається, на теперішньому етапі розвитку правової держави та становлення громадянського суспільства в Україні припускають доцільність визнання права на офіційне нормативне тлумачення законів України безпосередньо за законотворцем — Верховною Радою України, а казуальне — за Верховним Судом.

Можливо, у державі із нормативно чи доктринально визначеною судовою правотворчістю, із високим авторитетом судової влади та відповідним рівнем довіри до суду і суддів автентичне тлумачення законів, дійсно, є зайвим, таким

¹ Цвік М. Про офіційне тлумачення законів в Україні. *Вісник Академії правових наук України*. 1997. № 4. С. 51.

² Коркунов Н. *Лекции по общей теории права*. Санкт-Петербург : Юрид. центр Пресс, 2003. С. 347.

³ Хвостов В. *Общая теория права. Элементарный очерк*. 6-е изд., испр. и доп. Санкт-Петербург : Н. П. Карбасников, 1914. С. 107.

⁴ Власов Ю. *Проблеми тлумачення норм права : монографія*. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. С. 67.

собі, за своє сутністю, «законодавчим плеоназмом». Як зазначав Я. Романюк, до наукового інтересу якого належить питання єдності судової практики, «завданням Верховного Суду є не те, чого очікують суди нижчого рівня: „скажіть як, і ми будемо вирішувати так“. В такому випадку не потрібно було б живої людини, достатньо було б комп'ютера, в якого ввести умови задачі, висновки Верховного Суду, і комп'ютер скаже, як правильно. Завданням ВС є витлумачити, що мав на увазі законодавець, як саме він ставив собі за мету врегулювати спірні правовідносини і задати критерії, як на практиці цю норму права слід застосовувати вже до конкретних ситуацій, до конкретної справи»¹. Отже, тлумачення законів є імпліцитною складовою компетенції найвищого судового органу. І Україна має цього прагнути. Проте це перспектива не одного року і навіть не одного десятиріччя. З метою побудови громадянського суспільства, такого, що характеризується високим рівнем правосвідомості та здатністю критично мислити, автентичне тлумачення як діалог законодавчої влади зі «споживачем» результату законотворчості дозволить полегшити сприйняття громадянами не лише букви, а й духу законів, сприятиме забезпеченню єдності судової практики, а отже, й передбачуваності судових рішень та, зрештою, зростанню рівня довіри до суду. Як наслідок, ефективна й авторитетна судова влада дозволить розвантажити законодавця та надати гнучкості системі джерел права, а закону — престижності.

Hryniuk R., Komar P. General theoretical aspects of ensuring court decisions predictability. *The article highlights several issues that seem promising in terms of the possibility of their impact on public confidence in the judiciary and the establishment of the rule of law. The authors argue that the state of Ukrainian legislation does not currently comply with the principle of legal certainty, not least due to non-compliance with the rules of legal technique. Insufficient use of legal hermeneutics as a scientific methodology for the study of legal texts in the absence of an official interpretation of the laws of Ukraine by the Constitutional Court of Ukraine also hinders a reasonably predictable decision of the judiciary. In order to improve the current situation, a general theoretical analysis of the means of ensuring the predictability of court decisions with such tools as improving legal techniques and clarifying the rules and procedures of official interpretation of laws.*

Keywords: *unity of judicial practice, reasonable predictability of court decisions, legal technique, official interpretation, authentic interpretation.*

---

¹ Зозуля Н. Єдність правових позицій судів як умова повернення довіри суспільства до судової влади. URL: <https://ukrainepravo.com/news/ukraine/dnist-pravovikh-pozitsiy-sudiv-yak-umova-povernennya-doviri-suspilstva-do-sudovoi-vladi>.